

„Mi célod volt más mint az emberiség boldogítása?”

BESZÉDEK ÉS TANULMÁNYOK
BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF HALÁLÁNAK
150. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

21

Bibliotheca Humanitatis Historica
A Magyar Nemzeti Múzeum Múvelődéstörténeti Kiadványai

Főszerkesztő
TOMKA GÁBOR

„Mi célod volt más mint az emberiség boldogítása?”

BESZÉDEK ÉS TANULMÁNYOK
BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF HALÁLÁNAK
150. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Szerkesztette

Cieger András • M. Lovas Krisztina

Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest, 2023

Felelős szerkesztő: Böröczki Tamás
Korrektor: Campos Mária
A kötetben közölt illusztrációkat összeállította:
Gödölle Mátyás és Lengyel Beatrix
Kötetternv, tördelés, nyomdai előkészítés: Lipót Éva

© Magyar Nemzeti Múzeum, a szerkesztők,
a szerzők és a fényképek jogtulajdonosai, 2023

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
elektronikus közzététel, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
csak a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásával megengedett.

Felelős kiadó: L. Simon László főigazgató
Nyomta és kötötte
Felelős vezető

mmm.hu

ISBN

TARTALOM

EMLÉKBESZÉDEK

SZABÓ TAMÁS

KÁSLER MIKLÓS

FREUND TAMÁS

L. SIMON LÁSZLÓ

TANULMÁNYOK

VÖLGYESI ORSOLYA

A fiatal Eötvös

Irodalmi pályakezdés és közéleti szerepvállalás az 1830-as években

BÁRÁNY ZSÓFIA

„Sajátos és különcznek tartott véleménye”

Eötvös József és a reformkori egyházpolitika

CSORBA LÁSZLÓ

„Indulj el egy úton, én is egy másikon...”

Eötvös és Széchenyi politikai kapcsolatai a reformkorban

HERMANN RÓBERT

Eötvös és Szemere: a nagy utazástól az első felelős kormányig (1836–1848)

DEÁK ÁGNES

„...czim nélkül is a haza aristocratáihoz tartoznának”
Eötvös József és Dessewffy Emil konfliktusokkal teli barátsága

CIEGER ANDRÁS

„Te még mielőtt ismertelek volna reám már mint
gyermekre nagy befolyást gyakoroltál”
Eötvös József és Lónyay Menyhért ellentmondásos barátsága

DEVESCOVI BALÁZS

Miért olvassunk Eötvös-regényeket?

GÁNGÓ GÁBOR

Eötvös József és a neológ izraelita közvélemény
1868–1870-ben

TAMÁS ÁGNES

Eötvös mint politikus – egy nem szokványos
politikusportré

M. LOVAS KRISZTINA

Eötvös József, az író és a politikus az utókor szemében

ELŐSZÓ

„Atyám tegnap este 11 órakor meghalt. Nyugodtan, fájdalom nélkül elszenderült. Itt virrasztok szobája mellett, melyben kiterítve fekszik, [...] valószínűleg első, és utolsó, ki igazán megértett. Jó atyám! Ha néha félreértettük egymást, úgy az csak a különféle korszaknak, melyben nevelkedtünk és különböző korunknak tulajdonítható. Bocsáss meg, hogy ha néha szenvedélytől elragadtatva, nem bírtam felfogni magas szellemedet, s belátni a nemes indokokat, melyek vezettek. Mi célod volt más mint az emberség boldogítása? Mi más indok vezetett mint az emberszeretet? S ha volt jutalmad, úgy mi más volt az mint a tudat, hogy kötelességedet teljesítetted?” Így vallott 1871. február 2-án elhunyt édesapjáról, báró Eötvös Józsefről (1813–1871) fia, aki később maga is fényes tudósi és közéleti pályát futott be. Eötvös Loránd megrendítő hitvallásának egy mondatát választottuk kötetünk címéül.

A mindennapos politikai küzdelmekben és a megfeszített hivatali munkában felőrldő apát valóban magasztos célok vezették: szépíróként, politikai gondolkodóként és miniszterként a 19. századi magyar liberális nemzedék kiemelkedő alakja volt, aki szűkre szabott földi pályafutása során maradandó életművet alkotott: írásai, gondolatai és tettei mély és hosszú távú hatást gyakoroltak a polgárosodás útján elindult ország kultúrájára. Tartozunk tehát emlékének azzal, hogy időről időre felelevenítjük alakját, és átgondoljuk az őt foglalkoztató dilemmákat. Am ennél is fontosabb, hogy méltó módon megadjuk számára a végtisztességet.

Ennek napja érkezett el 2021. november 6-án, amikor ünnepélyes gyászszertartás keretében visszatemették eredeti nyughelyére báró Eötvös József földi maradványait a második világháború idején feldúlt és kirabolt, ám nemrégiben helyreállított Szapáry–Eötvös-kápolna sírboltjába Erzsébetvárosban. Szabó Tamás polgármester köszöntő szavai után az ünnepi gyászmisét Spányi Antal, a Székesfehérvári Egyházmegye püspöke celebrálta a Jubileumi Eötvös Kórus kíséretével. Méltató beszédet mondott Kásler Miklós, az Emberi Erőforrások Minisztériumának minisztere. Ezt követően Eötvös és nagyszülei földi maradványait az 1871-es temetést megidéző, korhű halottaskocsi vitte végső nyughelyükre, a kápolna kriptájába. A gyászszertartás után Freund Tamás, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke és L. Simon László, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója mondott búcsúbeszédet. Kötetünk első részében ezeket a beszédeket közöljük elhangzásuk sorrendjében.

De miért is volt szükség az újratemetésre? Az 1828-ban báró Eötvös József anyai nagyanyja, Szapáry Julianna grófnő által építtetett kápolna, ahová végakarátának megfelelően Eötvös Józsefet is eltemették, valamint a kápolna mögött található, Ybl Miklós tervei alapján 1879-ben közadakozásból épült obeliszk a második világháború után szinte teljesen elpusztult. A kriptát többször feltörték és kifosztották, ezért Eötvös József és nagyszülei csontjait az 1960-as években helyi lakosok az Ercsi központjában álló, 1961-ben emelt Eötvös-szoborhoz helyezték át. A kápolnát végül 2016-ban helyi közadakozásból, önkormányzati pályázatból és a katolikus egyház révén összegyűjtött forrásokból a Forster Központ koordinálásában, az Emberi Erőforrások Minisztériumának támogatásával újították fel, megmentve ezáltal az épületet a teljes pusztulástól.

A műemléki védetség alatt álló Szapáry–Eötvös-kápolna és -obeliszk, valamint a kápolna mögötti meredek partoldalon található régi Mária-kegyhely, ahová egykor szőlőművesek és dunai hajósok jártak imádkozni, az ercsi római katolikus egyházközség tulajdona. A hagyomány szerint a kegyhely közelében fakadt forrásvíz mellett a helyiek már a középkorban szobrot állítottak Szűz Mária tiszteletére, majd itt helyezték el azt a Mária-kegyképet, amelyet egy Ercsiből származó jobbágy vásárolt csodás gyógyulása emlékéül 1756 körül. A kápolnát báró Eötvös József anyai nagyanyja, báró Lilien József felesége, Szapáry Julianna grófnő építtette férje végső nyughelyéül. Őt magát szintén itt temették el 1831-ben. A birtokot leányuk, Lilien Anna bárónő örökölte, aki báró Eötvös Ignác császári és királyi kamarás, főtárnokmester és főispán felesége lett 1807-ben. Fiuk, báró Eötvös József, az 1848-as Batthyány-kormány, majd az 1867-es Andrássy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság elnöke ifjúságának legszebb éveit töltötte Ercsiben anyai nagyszüleinél, ahol Lilien József báró angol példa nyomán racionalizált mintagazdaságot hozott létre olajmalommal, szeszgyárral, sörfőzővel és juhászattal. Itt nevelkedett a fiatal Eötvös édesanyja, Lilien Anna bárónő irányítása alatt, akinek révén gazdag német műveltségre tett szert. A gimnázium utolsó két osztályát már a budai gimnáziumban végezte el, majd 1828 és 1831 között a pesti egyetemen jogi tanulmányokat folytatott, ám nyaranta gyakran tért haza Ercsibe, ahol barátaival a családi kastély mellett épült kis házban sokat vendégeskedett. Itt folytatott világmegváltó beszélgetéseket irodalomról, történelemről és politikáról legjobb barátjával, Szalay Lászlóval, valamint Pulszky Ferencsel és Lukács Móriccal.

Az újratemetés napján a 150 évvel ezelőtti gyászszertartást kívánták felidézni a szervezők Ercsi város polgármesterének kezdeményezésére. Az eredetihez nagyon hasonló fekete, ló vontatta halottaskocsira helyezték a három koporsót. Innen, a gyázmisének otthont adó Nagybaldogasszony-templomtól gyalog tette meg a gyászoló közönség az utat a Duna partján magasodó Szapáry–Eötvös-kápolnához. A kápolna ma már teljes pompájában tündököl. Köszönhető ez Ercsi önzetlen polgárainak

is, akik már a 2016-os felújítás előtt, saját maguk igyekeztek megtisztítani a kápolnát és környékét a vadul burjánzó növényzettől.

A Magyar Nemzeti Múzeum és Ercsi Város Önkormányzata a kápolnában rendezett tablókiállítással, valamint egy virtuális Eötvös-kiállítással (<https://museumap-gallery.mnm.hu/eotvos-jozsef>) emlékezett hazánk első vallás- és közoktatásügyi miniszterére, a népoktatás és az általános tankötelezettség bevezetőjének alakjára. A gyászszertartást megelőző napon pedig a meghívott szakemberek tudományos konferencia keretében tekintették át Eötvös József sokoldalú munkásságát a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében működő Eötvös-kutatócsoport szakmai közreműködésével. A népes hallgatóság előtt elhangzott legfontosabb előadásokat és további, az újratemetés alkalmából készült tanulmányokat adunk közre a kötet második részében. A rendezvényen a kutatócsoport átnyújtotta a város vezetőinek Eötvös József korábban ismeretlen naplóját és versgyűjteményét az 1830-as évekből, amely kötetek ugyancsak Eötvös József halálának 150. évfordulója alkalmából kerültek publikálásra Gángó Gábor sajtó alá rendezésében.

Eötvös szellemi hagyatékának feltárása azonban nem ért véget földi maradványainak végső nyugalomra helyezésével. A végtisztesség megadását szolgálja kiterjedt levelezésének folyamatos közreadása is. Eötvös születésének 210. évfordulóján, 2023 elején hagyta el a nyomdát levelezésének első kötete, amely az 1820-as évek elejétől az 1848-as forradalom kitöréséig tartalmazza az Eötvös által írt és a neki címzett leveleket. A forráskiadvány Völgyesi Orsolya gondozásában a BTK Történettudományi Intézet Magyar Történeti Emlékek – Okmánytárak könyvsorozatában, az NKFIH (131564. sz. pályázat) és a Magyar Tudományos Akadémia anyagi támogatásával jelent meg. A jelen kötetben olvasható tanulmányok már ezekre a friss tudományos eredményekre támaszkodnak.

Szívből kívánjuk, hogy legyen ezentúl a felújított kápolna az író, a politikus és a politikai gondolkodó emlékéhez méltó zarándokhely, a nemzeti emlékezet kiemelt helyszíne, a közreadott kötetek pedig Eötvös József szellemi örökségének gyakran idézett becses darabjai!

A szerkesztők